

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

CRIMINAL ANALYSIS OF THE METHOD OF COMMITTING CRIMINAL OFFENSES AGAINST MORALITY

Мовчан М.І., здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

Наукова стаття присвячена деяким аспектам розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Розглядається спосіб їх вчинення як елемент криміналістичної характеристики. Наголошується, що спосіб вчинення кримінального правопорушення є одним з елементів криміналістичної характеристики будь-якого протиправного діяння. Адаже без вказаної складової в цілому не буде складу кримінального правопорушення. Тому вказаний елемент без перебільшення можна вважати основним та центральним в переважній більшості протиправних діянь. Кримінальні правопорушення проти моральності також відносяться до тих діянь, в яких спосіб вчинення відіграє дуже важливу роль. Встановлено, що у провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності в переважній більшості випадків має місце повноструктурний склад (наявність усіх елементів). Підтримується позиція, що серед підготовчих заходів до вчинення досліджуваної категорії протиправних діянь будуть наступні: планування вчинення кримінального правопорушення проти моральності; вибір предмета чи об'єкта посягання (відповідне місце поховання, кладовище, меморіал, тварина, відповідне приміщення для надання послуг інтимного характеру); добір співучасників вчинення кримінального правопорушення; облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення протиправних діянь (жорстоке поводження з тваринами, надання послуг інтимного характеру, студія для відеозапису); добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги; пошук клієнтів для отримання відповідних послуг чи матеріалів; розподіл ролей між співучасниками; підготовка знарядь для вчинення кримінального правопорушення (для руйнування місць поховань, для нанесення ушкоджень чи завдання болю тваринам). Опрацювання судово-слідчої практики дозволило підсумувати, що наявні наступні способи приховування вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, як-от: втеча з місця вчинення протиправних діянь; дача завідомо неправдивих показів; відмова від надання показів; застосування корумпованих зв'язків у окремих підрозділах правоохоронних органах та інших державних структурах.

Ключові слова: моральність, кримінальне правопорушення, розслідування, спосіб, початковий етап, типова слідча ситуація, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, експертиза.

The scientific article is devoted to some aspects of the investigation of criminal offenses against morality. The method of their commission is considered as an element of forensic characteristics. It is emphasized that the method of committing a criminal offense is one of the elements of the forensic characteristics of any illegal act. After all, without the specified component, in general, there will be no component of a criminal offense. Therefore, without exaggeration, this element can be considered the main and central element in the vast majority of illegal acts. Criminal offenses against morality also refer to those actions in which the method of commission plays a very important role. It was established that in the proceedings on the facts of the commission of criminal offenses against morality, in the vast majority of cases, a full structural composition (the presence of all elements) takes place. The position is supported that among the preparatory measures for the commission of the researched category of illegal acts will be the following: planning the commission of a criminal offense against morality; selection of the subject or object of the encroachment (appropriate burial place, cemetery, memorial, animal, appropriate premises for providing services of an intimate nature); selection of accomplices in the commission of a criminal offense; arrangement of a room or other place for committing illegal acts (cruelty to animals, provision of services of an intimate nature, studio for video recording); selection of persons who agree to provide intimate services for a fee; searching for customers to obtain relevant services or materials; distribution of roles between co-participants; preparation of tools for committing a criminal offense (to destroy burial sites, to injure or cause pain to animals). Studying the judicial and investigative practice made it possible to conclude that there are the following ways of concealing the commission of criminal offenses against morality, such as: fleeing from the place of commission of an illegal act, including with the help of motorcycles and motor vehicles; destruction of clothes, shoes; liquidation of tools and means of committing illegal acts; giving knowingly false statements; refusal to provide evidence; the use of corrupt connections in individual units of law enforcement agencies and other state structures.

Key words: morality, criminal offense, investigation, method, initial stage, typical investigative situation, investigative (search) action, covert investigative (search) action, expertise.

Постановка проблеми. Спосіб вчинення кримінального правопорушення є одним з елементів криміналістичної характеристики будь-якого протиправного діяння. Адаже без вказаної складової в цілому не буде складу кримінального правопорушення. Тому вказаний елемент без перебільшення можна вважати основним та центральним в переважній більшості протиправних діянь. Кримінальні правопорушення проти моральності також відносяться до тих діянь, в яких спосіб вчинення відіграє дуже важливу роль.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням окремих аспектів розслідування кримінальних правопорушень проти моральності займалися такі вітчизняні вчені-криміналісти як Є. Ю. Буждиганчук, А. І. Довгань, М. М. Єфімов, А. Р. Ікаєв, А. В. Іщенко, Д. Є. Кірюха, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, М. В. Куратченко, В. О. Лазарєв, К. В. Латиш, Є. Д. Лук'янчиков, В. О. Малєрова, К. Ю. Назаренко, Д. С. Паляничко, М. В. Салтєвський, Д. А. Сафонов, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський,

В. Ю. Шепітько та інші. В той же час, варто зауважити, що наше розробка характеризується комплексним підходом до формулювання вказаного аспекту визначеної категорії кримінальних проваджень з огляду на сучасну судово-слідчу практику та новітні напрацювання науковців.

Метою статті є криміналістичний аналіз способу вчинення кримінальних правопорушень проти моральності.

Виклад основного матеріалу. Для початку приведемо твердження М. М. Єфімова та В. О. Лазарєва, які вірно зауважили, що «...спосіб вчинення злочину є основою для розгляду окремих наукових категорій. Зокрема, в кримінальному праві – для характеристики об'єктивної сторони правопорушення, в філософії – як окрема складова діалектичного методу, а в криміналістиці – як елемент механізму вчинення злочину та криміналістичної характеристики. В будь-якому з наведених вчень спосіб має визначальне значення для побудови конкретної системи в цілому» [3, с. 26]. Тобто автори визначили спосіб центральним елементом криміналістичної характеристики.

В свою чергу, В. В. Тищенко у способі вчинення протиправних діянь виокремлює такі складові як «...комплекс діянь злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси особи злочинця» [15, с. 18]. Тобто автор виділяє три взаємопов'язані елемента вказаної наукової категорії: підготовку, безпосереднє вчинення, а також приховування протиправного діяння. Ми цілком поділяємо вказане твердження і, відповідно, проаналізуємо кожну з цих складових окремо.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що у провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності в переважній більшості випадків (93 %) має місце повноструктурний склад (наявність усіх елементів). Це пояснюється тим, що в 95 % випадках наявні заходи приховування, а в 91 % – підготовчі заходи.

З приводу підготовчих дій О. В. Баланюк вірно вказує на наявність серед них таких як: «...підготовчі дії щодо приховування особистої участі (розроблення плану зі створення неправдивого алібі, що включає в себе комплекс дій, спрямованих на створення в певних осіб неправильного уявлення про істинне місце перебування злочинця в конкретний час, попередню домовленість із неправдивими свідками та інше; підбір, придбання засобів, призначених для знищення слідів злочинця, а також підбір засобів, призначених для утруднення використання службово-пошукових собак та інше); підготовчі дії з приховання злочину в цілому і маскування окремих його обставин (виготовлення чи складання піддроблених документів з метою приховання злочинних фінансово-господарських операцій чи справжніх обставин події; планування і підбір засобів та створення умов для вчинення інсценування події та інше); підготовчі дії зі створення умов для ухилення від відповідальності і продовження злочинної діяльності (вчинення дій, спрямованих на створення уявлення про винність у злочині інших осіб, або «об'єктивних» обставин, що призвели до злочинних наслідків; вербування і установа корумпованих зв'язків із відповідними посадовими особами органів влади і управління та інше)» [1, с. 195-196].

Зі свого боку, В. О. Лазарев вказав серед підготовчих заходів до втягнення неповнолітніх в заняття проституцією такі як: «...планування злочину – 98 %; пошук приміщення для надання інтимних послуг – 37 %; облаштування зазначеного приміщення – 18 %; добір співучасників звідництва та розподіл між ними функцій – 62 %; підбір неповнолітніх осіб для систематичного надання ними на постійній основі іншим особам сексуальних послуг – 82 %; вибір й підготовка засобів злочину – 79 %; створення у неповнолітнього мотивації до заняття проституцією – 57 %; пошук клієнтів – 26 %; визначення засобів зв'язку між сутенером і клієнтами – 49 %; розміщення оголошень в ЗМІ чи Інтернеті – 28 %; виготовлення візиток – 2 %» [6, с. 46].

Цікавою також є позиція К. Ю. Назаренко, яка вказала, що «...злочинцями здебільшого застосовувалися такі заходи щодо підготовки до кримінального правопорушення як: планування злочину – 96 %; пошук приміщення чи іншого місця для розпусти – 59 %; облаштування приміщення чи іншого місця для розпусти – 47 %; добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги – 94 %; пошук клієнтів – 26 %; добір співучасників злочину – 22 %; розподіл ролей між співучасниками – 56 %» [8, с. 31].

А вже Є. Ю. Буждиганчук на основі вивчення судово-слідчої практики з'ясувала, що «...лідери ОГ переважно застосовували такі підготовчі заходи до здійснення сутенерства: створення стійкої ОГ з розгалуженою ієрархі-

ною структурою – 100 %; розроблення плану злочинної діяльності, ознайомлення з ним усіх членів ОГ – 95 %; розподіл функцій між членами ОГ, добір необхідних учасників – 97 %; розроблення механізму взаємодії між членами ОГ – 84 %; підбір й облаштування приміщення чи іншого місця для розпусти, визначення особи, яка його утримує – 82 %; добір осіб (повій), які згодні за винагороду (на постійній основі) надавати інтимні послуги – 100 %; пошук й створення «бази» клієнтів – 100 %; вжиття заходів щодо розповсюдження інформації з надання інтимних послуг – 37 %; здійснення технічного, фінансового й інформаційного забезпечення функціонування ОГ – 79 %; створення єдиного грошового фонду, визначення «утримувача каси» – 84 %; вироблення заходів з прикриття злочинної діяльності ОГ – 58 %; встановлення корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління – 25 %» [2, с. 130].

Ми підтримуємо позицію М. М. Єфімова, який дослідивши підготовчі заходи до вчинення кримінальних правопорушень проти моральності серед них виокремив наступні: «...планування вчинення кримінального правопорушення проти моральності – 94 %; вибір предмета чи об'єкта посягання (відповідне місце поховання, кладовище, меморіал, тварина, відповідне приміщення для надання послуг інтимного характеру) – 74 %; добір співучасників вчинення кримінального правопорушення – 17 %; облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення протиправних діянь (жорстоке поводження з тваринами, надання послуг інтимного характеру, студія для відеозапису) – 37 %; добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги – 35 %; пошук клієнтів для отримання відповідних послуг чи матеріалів – 15 %; розподіл ролей між співучасниками – 14 %; підготовка знарядь для вчинення кримінального правопорушення (для руйнування місць поховань, для нанесення ушкоджень чи завдання болю тваринам) – 42 %» [4, с. 102].

Для прикладу, приблизно о 22-40 25.04.2019 р. гр. О., знаходячись в своєму автомобілі поблизу автомобільної заправної станції «БРСМ в м. Харків, використовуючи уразливий стан потерпілої гр. Ж., що був зумовлений її скрутним матеріальним становищем, виниклим внаслідок складних життєвих та особистих обставин, втягнув останню в систематичне заняття проституцією із наданням нею сексуальних послуг за матеріальну винагороду клієнтам на відкритій ділянці місцевості поблизу автомобільної заправної станції «БРСМ» або в будь-якому банному комплексі в місті Харкові, після чого потерпіла на протязі різних 7 днів надавала послуги сексуального характеру чоловікам, при цьому вона заплатила 200 грн. сутенеру за його дозвіл на роботу поблизу вказаної автомобільної заправної станції та за організацію безпеки від працівників правоохоронних органів, а в подальшому потерпіла повинна була заплатити сутенеру 500 грн. кожного тижня [13]. Тобто в даному випадку наявні такі способи підготовки до вчинення як добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги, та вибір об'єкта посягання.

Починаючи опрацювання способу безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, вважаємо за необхідне привести думку С. М. Зав'ялова, який відмічає, що «...у структурі способу вчинення важливе місце займає реалізація сформованого злочинного наміру, що втілюється в окремих практичних діях суб'єкта. Здійснюючи злочинний намір, він вивчає й аналізує низку обставин, за яких має діяти, зважає на можливості осіб, з якими планує вчинити злочин. Як правило, на цьому етапі суб'єкт окреслює план своїх дій, обмірковує послідовність виконання деяких з них, готує знаряддя та засоби вчинення злочину, обирає спосіб їх застосування, продумує усунення певних перешкод, способи маскування слідів злочину» [5, с. 37].

Доречним в розрізі зазначеної тематики навести п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», в якому вказано, що «...примушування чи втягнення неповнолітнього у заняття проституцією, тобто у надання сексуальних послуг за плату, здійснюється шляхом застосування насильства чи погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна, шантажу (наприклад, у формі погрози повідомити батькам, сусідам, товаришам неповнолітнього відомості, що його компрометують) або обману (наприклад, у формі обіцяння надати роботу масажистки, артистки, офіціантки, одружитися, сприяти участі у конкурсі без наміру виконати обіцяне)» [10].

Стосовно виготовлення дитячої порнографії, то Д. Г. Паляничко зауважував, що воно «...здійснюється за допомогою фіксації сексуальних дій із неповнолітньою особою різнотипними способами, найпоширенішими серед яких є фото-, відеозйомка, а також шляхом прямої трансляції через вебкамеру в режимі реального часу через Інтернет. Після створення оригіналу порнографічного предмета злочинець виготовляє його копії та піддає монтажу порнографічний матеріал, який згодом потрапляє на склад, де зберігається, а далі реалізується оптом або в роздріб через торговельні точки. Встановлено різноманітні способи поширення продукції дитячої порнографії: її збут через місця продажу, переміщення через кордон із подальшою реалізацією, а також поширення дитячої порнографії через Інтернет» [9, с. 8].

А вже окрема група вчених-криміналістів (О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін) серед способів безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із сутенерством, вирізняли такі як: «...дії пов'язані з забезпеченням заняття проституцією іншою особою (пошук клієнта, надання приміщення, транспортування, отримання грошей за надання сексуальних послуг, передача частини грошей повії); втягнення особи у заняття проституцією; примушування особи займатися проституцією. Як свідчить практика, зараз трапляється порівняно небагато випадків примушування особи займатися проституцією. В основному особою різними способами втягають у зайняття проституцією» [7, с. 300].

Зокрема, гр. П. близько 14.00 18.10.2019 р., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись у с. Дирдин поблизу зупинки громадського транспорту «Будківка» у присутності сторонніх осіб, які робили йому зауваження стосовно вчинення ним протиправних дій по відношенню до тварини та не реагуючи на них, за допомогою ланцюга, підвісив тварину, а саме собаку невстановленої породи сірого кольору, на гілці дерева та, в подальшому, за допомогою ножа, якого тримав у руці, завдав собаці одного удару в область її тулуба, в результаті чого собака померла. Після цього правопорушник залишив труп собаки на вказаному місці [14]. Як бачимо, в даному кримінальному правопорушенні було застосовано жорстоке поводження з тваринами.

Наостанок розглянемо спосіб приховування кримінальних правопорушень проти моральності. Досить точною вважаємо М. В. Салтевського, який зауважував, що він «...має місце в тих випадках, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій з приховування, виконаних у період вчинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образ,

наклеп), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюється пізніше; в) приховуються злочини, вчинені з необережності» [11, с. 426].

Опрацювання судово-слідчої практики дозволило нам підсумувати, що наявні наступні способи приховування вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, як-от: втеча з місця вчинення протиправного діяння (92 %), у тому числі за допомогою мото- та автотранспорту (26 %); знищення одягу, взуття (18 %); ліквідація знарядь та засобів вчинення протиправних діянь (81 %); дача завідомо неправдивих показів – 52 %; відмова від надання показів – 61 %; застосування корумпованих зв'язків у окремих підрозділах правоохоронних органах та інших державних структурах – 5 %.

Для прикладу приведемо наступну ситуацію: приблизно о 22:00 02.10.2019 р. гр. Л., перебуваючи на території Голубівського кладовища 2-го загону, розташованого в с. Голубівка Новомосковського району Дніпропетровської області, розуміючи, що своїми діями заподіє моральні страждання родичам померлих осіб, нехтуючи громадською моральністю у сфері шанобливого ставлення до померлих та місць їх поховання, а також честі і гідності померлих, керуючись хуліганськими мотивами та демонструючи зневагу до місця поховання померлих, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, з метою повалення надгробків, застосовуючи фізичну силу, штовхав обома руками споруди, бив ногами, тим самим зміщував центр ваги стели, і таким чином повалив 24 пам'ятники на місцях поховання померлих громадян, чим осквернив вказані могили та спричинив шкоду моральним засадам суспільства [12]. Серед засобів приховування своїх дій правопорушником було застосовано втечу з місця вчинення протиправного діяння, а вже безпосередньо після затримання та первинного допиту в статусі підозрюваного гр. Л. надавав завідомо неправдивих покази.

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно відмітити, що нами встановлено, що у провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності в переважній більшості випадків має місце повноструктурний склад (наявність усіх елементів). Підтримується позиція, що серед підготовчих заходів до вчинення досліджуваної категорії протиправних діянь будуть наступні: планування вчинення кримінального правопорушення проти моральності; вибір предмета чи об'єкта посягання (відповідне місце поховання, кладовище, меморіал, тварина, відповідне приміщення для надання послуг інтимного характеру); добір співучасників вчинення кримінального правопорушення; облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення протиправних діянь (жорстоке поводження з тваринами, надання послуг інтимного характеру, студія для відеозапису); добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги; пошук клієнтів для отримання відповідних послуг чи матеріалів; розподіл ролей між співучасниками; підготовка знарядь для вчинення кримінального правопорушення (для руйнування місць поховань, для нанесення ушкоджень чи завдання болю тваринам). Опрацювання судово-слідчої практики дозволило нам підсумувати, що наявні наступні способи приховування вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, як-от: втеча з місця вчинення протиправного діяння, у тому числі за допомогою мото- та автотранспорту; знищення одягу, взуття; ліквідація знарядь та засобів вчинення протиправних діянь; дача завідомо неправдивих показів; відмова від надання показів; застосування корумпованих зв'язків у окремих підрозділах правоохоронних органах та інших державних структурах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баланюк О. В. Підготовка до злочину : поняття та криміналістична класифікація. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. С. 192–196.

2. Буждиганчук Є. Ю. Деякі аспекти способу вчинення сутенерства організованою групою. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20-21 берез. 2020 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 129–133.
3. Єфімов М. М., Лазарев В. О. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.
4. Єфімов М. М. Теоретичні та практичні засади методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 512 с.
5. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 231 с.
6. Лазарев В. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 262 с.
7. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 324 с.
8. Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.
9. Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.
10. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>
11. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
12. Справа № 183/7478/19. Архів Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської обл., 2020 р.
13. Справа № 639/7670/19. Архів Жовтневого районного суду м. Харкова, 2019 р.
14. Справа № 691/1400/19. Архів Городищенського районного суду Черкаської обл., 2020 р.
15. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 34 с.